

גן לאומי

ציפורי

- גן לאומי מבצר נמרוד
- שמורת טבע נחל הרמון (במאס)
- שמורת טבע נחל זח
- שמורת טבע נחל שער
- גן לאומי חורשת טל
- שמורת טבע נחל קינן
- שמורת טבע החולה
- גן לאומי תל חצור
- גן לאומי איכז
- גן לאומי מבצר יריעם
- גן לאומי ברעם
- שמורת טבע נחל עמוד
- גן לאומי כפרים
- גן לאומי כפר חנום
- שמורת טבע הבטיחה - בית צידה
- שמורת טבע יהודה
- שמורת טבע גמלא
- גן לאומי כרסי
- גן לאומי חמת טבריה
- גן לאומי יאביל
- שמורת טבע עין אפק
- גן לאומי ציפורי
- שמורת טבע חי' בר כרמל
- גן לאומי הר הכרמל
- גן לאומי בית שעים
- שמורת טבע נחל מטרות
- שמורת טבע נחל הבוסם
- גן לאומי תל מנחם
- גן לאומי סוכב הירח
- גן לאומי מעין חרוז
- גן לאומי בית אלפא
- גן לאומי קן השלושה (הסנהה)
- גן לאומי בית שאן
- שמורת טבע נחל תנינים
- גן לאומי קיסריה
- גן לאומי נחל אלכסנדר-חוף בית יסי
- גן לאומי שמרן (כסבטיה)
- גן לאומי תל ארשיף (אפולוניה)
- גן לאומי ירקון
- שמורת טבע עין פרת
- גן לאומי סוכב חומת רושלים
- גן לאומי קסטל
- גן לאומי עין חמד (אקוזה בלה)
- שמורת טבע מערת הנטיפים (שרק)
- גן לאומי אשקלון
- גן לאומי בית גבין-מרשה
- גן לאומי קומראן
- שמורת טבע עינות זקוקים (עין פישחה)
- גן לאומי הרחימן
- שמורת טבע עין גדי
- גן לאומי עתקתא עין גדי
- גן לאומי מצדה
- גן לאומי תל ערד
- גן לאומי תל באר שבע
- גן לאומי אישבל (הבשר)
- גן לאומי ממשדי (כרמב)
- גן לאומי שבעה
- גן לאומי אחות קבר בן גריון
- גן לאומי עין עבדת
- גן לאומי עבדת
- מרכז מבקרים רמון, חי רמון
- שמורת טבע חי' בר יטבה
- שמורת טבע חוף ההלמונים

באתר זה ניתן לרכוש את כרטיסי ה- **הטאג**

המנוי השנתי לנגנים הלאומיים ולשמורות הטבע

אז הכינסו קודם לשאיית הטבע ואילושת

ברוכים הבאים לגן לאומי ציפורי

”ששה עשר מיל חזור חזור [סביב] לצפורי הן הן ארץ זבת חלב ודבש”[[]^{דרושלמי, ביכורים פ"א)}

מבוא

גבעת ציפורי שוכנת בגליל התחתון המערבי, ברום 289 מ', מאזור גבעות הגיר שבין נחל ציפורי מדרום לבקעת בית נטופה מצפון. ציפורי מוקפת בעמקים פוריים הנוחים לעיבוד חקלאי ולמעבר דרכים. אחד מהם, עמק נחל ציפורי, עשיר במי מעיינות ציפורי.

במקום נחשפו שרידיה של עיר מפוארת, הכוללים מערך רחובות, מבני ציבור ובתי מגורים, תיאטרון, שוק מרכזי, בתי מרחץ, בית כנסת וכנסיות, רובם מן התקופות הרומית והביזנטית, וכן מצודה וכנסייה מן התקופה הצלבנית. מערכת אמות המים ממזרח לעיר כוללת תעלות, מאגר מים ענק, מנהרה ובריכה. סביב העיר העתיקה פזורים בתי קברות, ביניהם קבר המיוחס לרבי יהודה הנשיא השני ('יוזן נשיאה', נכדו של רבי יהודה הנשיא).

המצודה

מקור השם

”ולמה נקרא שמה צפורי? שיושבת בראש ההר כצפור”[[]^{דרבלי, מגילה פ"א)}

למרות מסורת תלמודית זו, לא ברור מקור שמה של העיר ציפורי (שנכתבה בימי קדם "צפורי"). הרומאים קראו לה דיוקיסריה – עירם של האל זאוס והקיסר. בתקופה הצלבנית

ציפורי חרבה כליל ברעש אדמה שפקד את ארץ ישראל בשנת 363 לסה"ג, אולם עד מהרה שוקמה ונבנתה מחדש. במהלך התקופה הביזנטית גדלה הקהילה הנוצרית בציפורי, העיר עלתה לדרגת בישופות, וככל הידוע נבנו בה כמה כנסיות. עם זאת, היוו היהודים את רוב תושבי ציפורי. העיר המשיכה להתקיים בפארה עד שלהי התקופה הביזנטית, וירדה מגדולתה בתקופה הערבית.

בתקופה הצלבנית הייתה "לה-ספורי" עיר ומצודה בנסיכות הגליל. מכאן יצא הצבא הצלבני בשנת 1187 לקרב קרני חיטין, שבו נחל תבוסה מידי הצבא האיובי בפיקודו של צאלח א-דין.

במאה ה-18 היה הכפר הערבי "ספורייה" לאחד ממעוזיו של ד'אהר אל-עמאר, השליט הבדואי של הגליל, שביצר את המקום ושיקם את המצודה. בזמן המרד הערבי (1936–1939) ובמלחמת העצמאות (1948) היווה הכפר, על המצודה שבו, מקום מושב לכנופיות הערביות שפעלו נגד היישוב היהודי.

במבצע "דקל" (בליל 15–16 ביולי 1948) נכבש הכפר וניטש מיושביו. בסמוך לו הוקם אחר-כך מושב ציפורי.

גן לאומי ציפורי, המשתרע על שטח של כ-16 קמ"ר, נפתח לקהל בשנת 1992. עבודות הפיתוח בגן הלאומי בוצעו במשותף על-ידי משרד התיירות החברה הממשלתית לתיירות, רשות הגנים הלאומיים, הקרן הקיימת לישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים והקרן לפיתוח קדמת הגליל.

תולדות המחקר הארכיאולוגי

החפירות הראשונות באתר נערכו בשנת 1931 בידי ל' ווטרמן מאוניברסיטת מישיגן שבארצות הברית. סקר אמות המים ומחקרן החל בשנת 1975 בידי משלחת מאוניברסיטת תל אביב בניהולו של צ' זוק. המשלחת חפרה את מאגר המים העתיק (1) בשנים 1993–1994. פעולות מחקר וחפירה בציפורי חודשו בשנת 1983 בידי משלחת מאוניברסיטת טמפה בפלורידה,

דמות האישה היפה בפסיפס בבית דיוניסוס

בהנהלת ג' סטריינג' ונמשכו עד שנת 2003. משלחת זו עבדה בתיאטרון, וחשפה מבנה ציבורי גדול (8). בשנים 1985–1989 נערכו חפירות על-ידי משלחת משותפת לאוניברסיטת דיוק בארצות הברית ולאוניברסיטה העברית בירושלים, בהנהלת א' מאייס, א' נצר וק' מאיירס.

הקנטור בבית "חג הנילוס"

בחפירות אלה נחשפו חלקים נרחבים מהתיאטרון (14), הבית הרומי בעל פסיפס דיוניסוס (10) ועוד. החל משנת 1990 פועלת באתר משלחת מהאוניברסיטה העברית בהנהלת ז' וייס וא' נצר ומשנת 1995 בהנהלת של ז' וייס בלבד. המשלחת עבדה בכמה שטחי חפירה בראש הגבעה ואחראית לחשיפת מרבית השטח בעיר התחתית, שם נתגלו בית "חג הנילוס" (6), בית הכנסת (16), בית מרחץ, מערך הרחובות (5) ועוד. כן חפרה באתר בשנים 1993–2000 משלחת מאוניברסיטת דיוק שבארצות הברית בהנהלת ק' וא' מאיירס.

הבית הביזאנטי (15) – נמצא לצד שibil קצר המוליך אל רובע מגורים מהתקופות הרומית והביזאנטית. באחד הבניינים ברובע נמצאה רצפת פסיפס נאה, המעוטרת בדגמים גיאומטריים ובציפורים. הקשת המרכזית, שתמכה את התקרה, קרסה על רצפת החדר.

בית הכנסת (16) – לפי המקורות היו בציפורי בתי כנסת רבים, אך רק אחד מהם נחשף, בחפירה בשנת 1994, בצפון האתר. זהו בית כנסת שהוקם

בראשית המאה ה-5 לסה"ג, והוא שוכן בשכונת מגורים שנוסדה עוד בתקופה הרומית. זהו בניין ארוך וצר (7x15 מ') אשר כיוון התפילה שלו מנוגד לירושלים. חדר כניסה מלבני נמצא בחזית הבניין, וממנו נכנסים אל אולם תפילה שבו נקבע פסיפס מרהיב ביופיו, המכיל יותר מעשרים כתובות הקדשה ביוונית ובארמית. הפסיפס בסטיו הצפוני מכיל דגם גיאומטרי של עיגולים מצטלבים ואילו בחלל המרכזי שטיח העשיר במוטיבים יהודיים ובסיפורים מקראיים הסדורים ברצועות אופקיות, המחולקות בכמה מקומות

לפנלים. בפסיפס שזורים התיאורים כיחידה אחת שלמה, הטומנת בחובה מסר רעיוני אחד בדבר הגאולה ובניין המקדש לעתיד לבוא.

שילוט מפורט מבאר את הסצנות המתוארות ברצפת הפסיפס.

מנורת שבעת קנים – פסיפס בית הכנסת

כללי התנהגות ובטיחות

- זהירות – באתר בורות וחפירות. יש להקפיד לטייל רק בשבילים המסומנים ולהישמע להנחיות הפקחים.
- הכניסה לאתרים שטרם נפתחו לקהל – אסורה!
- אין לפגוע בעתיקות, בפסיפסים ובקירות המטויחים. אסור להרטיב את הפסיפסים או לדרוך עליהם. אסור לגעת בטיח במאגר, לכתוב עליו או לחרות עליו.
- אין לפגוע בחי, בצומח ובדומם.
- האכילה מותרת רק בחניונים שהוכשרו לכך: חניון ג'ניפר שממזרח לחניה וחניון אלישבע שבצד הכביש למאגר המים.
- שמרו על הניקיון.
- במקרה של תאונה או תקלה יש להזעיק את פקחי האתר.

מרכז ההדרכה

במרכז ההדרכה השוכן בגן לאומי ציפורי פועל צוות מדריכים מנוסה ומיומן, העומד לרשות המבקרים. ניתן להזמין הדרכה לכל גיל ובשפות שונות. כמו כן מתקיימות פעילויות מגוונות: הדרכות לציפורי ולסביבותיה, סדנה לאומנויות קדומות, שילוב שחקנים בהדרכה, אירועי בר-מצווה ועוד.

להזמנות התקשרו לטל': 04-6568272.

מוקד הרשות: 3639*

מנורת שבעת קנים חקוקה על גבי אחת ממרצפות ה"קרדו"

מחקר וכתביה: פרופ' זאב וייס וד"ר צביקה צוק;

עריכה: ד"ר צביקה צוק; **עריכה לשונית:** נועה מוטרן;

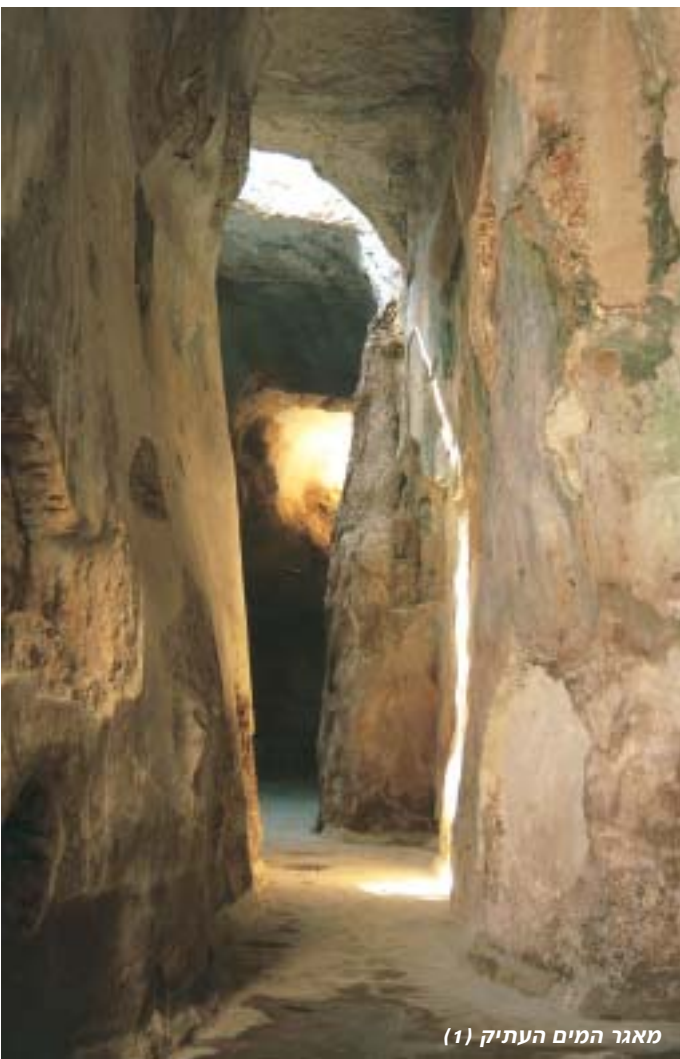
ציילומים: ארכיון רשות הטבע והגנים, גבי לרון; **ציילום השער:** גבי לרון

הפקה: עדי גרינבאום

© הוצאת רשות הטבע והגנים

צילום: גבי לרון

צילום: גבי לרון

מאגר המים העתיק (1)

מסלול הסיור (משך הסיור 3-4 שעות)

הסיור באתר מתחיל בבניין המבואה (4) אך לפני כן מומלץ מאוד לבקר במאגר המים העתיק (1), בבריכת משהד (2) ובמאגר החרוב (3).

מאגר המים העתיק (1) – נמצא מיד בכניסה לאתר בצד שמאל ובמרחק קילומטר וחצי ממזרח לעיר ציפורי. המאגר הוא חלק ממערכת אספקת המים לעיר, שראשיתה במעינות שבהרי נצרת ליד הכפרים משהד וא-רינה. שפיעת המים במעינות הייתה כ-40 מ"מ לשעה. שתי אמות מים הוליכו אל ציפורי – זו של משהד נחצבה בסלע וזו של א-רינה הייתה בנויה. אמת א-רינה הגיעה אל המאגר הענק שממזרח לעיר. זהו המקום הגבוה היחיד הסמוך לציפורי שבו מצוי סלע קירטון, ועל כן נחצב כאן המאגר אורכו 260 מ', רחבו 4-2 מ' וגובהו 10-15 מ'. תכולתו של המאגר 4,300 מ"ק מים, שהספיקו ל-18,000 איש למשך שבועיים ימים. המים זרמו אל המאגר דרך בור שיקוע שעומקו 5 מ'. במקומות אחדים נבנו קשתות תמך לרוחב המאגר.

במוצא המאגר היה מגוון שאפשר לווסת את יציאת המים. מכאן זרמו המים אל העיר במנהרה באורך 235 מ', שנחצבה בסלע בעזרת שישה פירים אלכסוניים. אמת המים נכנסה לעיר בגובה של כ-270 מ' מעל פני הים (רום הנמוך בכ-30 מ' מהמצודה), וסיפקה מים לרוב חלקי העיר. ניתן להבחין בשני שלבי בנייה במאגר: הראשון מהמאה ה-2 לסה"נ והשני מהמאה ה-4 לסה"נ. המאגר היה בשימוש עד המאה ה-7 לסה"נ. בחלק הגבוה של ציפורי נמצאו בורות מים ביתיים רבים, שבהם נאגרו מי גשמים לשימוש התושבים שלא יכלו ליהנות מאמת המים. התושבים אף ניצלו את מימי מעיינות ציפורי, שנבעו אמנם בעמק, אך שפיעתם הייתה יציבה ורבה ביותר (כ-110 מ"מ לשעה).

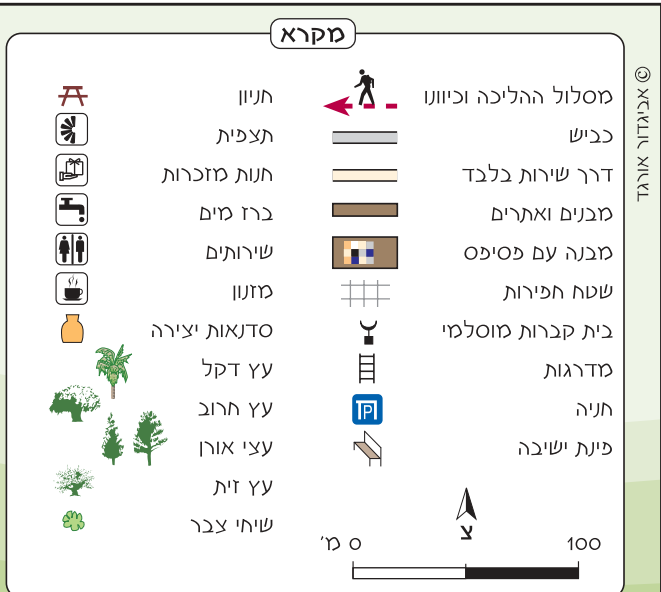
בריכת משהד (2) – סעיף צפוני של האמה, הנקרא "אמת הבריכה", הוביל מים לבריכה גדולה בגבול העיר (בריכת משהד), שמידותיה 14x14 מ' ועומקה 2.5 מ' לפחות, ושימשה כנראה לשחייה. יש לשער כי היא פעלה אך ורק בעונה שבה הייתה שפיעת המעינות גדולה – באביב ובראשית הקיץ. הבריכה נמצאת בצד הצפוני של מגרש החניה.

מאגר החרוב (3) נמצא בצדו הצפוני של השביל המוליך ממגרש החניה אל המבואה. שמו ניתן לו בזכות עץ חרוב הגדל בסמוך לו. מאגר זה, שמידותיו 5x9 מ' לערך, היה מקורה בגג הנישא על גבי 5 קשתות. המאגר היה מחובר לאמת המים וקדם ככל הנראה למאגר הגדול. המאגר שימש כ"מגדל המים" של העיר ציפורי. החפירות כאן טרם הסתיימו.

המבואה (4) – במבואה תמצאו חנות מידע ומזכרות, סרטון הסבר, מודל המחשה, שירותים, מרכז הדרכה ואת משרדי הגן הלאומי. מכאן יוצאים ברגל בשביל לכיוון מערב לתחילת הסיור בעתיקות ציפורי. השביל מגיע אל "הדקומנוס" ומערך הרחובות.

מערך הרחובות (5) – כאן נחשפה מערכת רחובות מקבילים וניצבים מן התקופה הרומית (המאה ה-2 לסה"נ, ככל הנראה). מערך הרחובות מעיד על תכנון עירוני, מאפייני ערים חשופות באימפריה הרומית. בין הרחובות נמצאו גושי מבנים (מבניים = אינסולי בלעז). במרכז מערך הרחובות ישנם שני רחובות עמודים היוצרים יחד מעין צלב (קרוו בציר צפון-דרום ודקומנוס בציר מזרח-מערב). תוואי הרחובות רוצף באבן גיר קשה ואילו הסטווים (שדרות העמודים) שליוו את הרחובות משני צדיהם רוצפו בפסיפס.

לאורך הרחוב היו חנויות קטנות, שהיו חלק מן "השוק התחתון", שנזכר בתלמוד. על מרצפות האבן ברחוב העמודים המרכזי ניתן להבחין בבירור בחריצים שהותירו העגלות הרבות שעברו כאן במשך שנים רבות. על אחת מאבני הרחוב חקוקה מנורת שבעת הקנים.

בצדי הרחובות נמצאו זה לצד זה מבנים שונים. נחשפו כאן מבני ציבור רחבי-ידיים, בתי מרחץ ושרידיהם של בתי מגורים ומקוואות טהרה מן התקופה הרומית. בתקופה הביזנטית הוקמו כאן מבנים נוספים, חלקם על גבי שרידים מהתקופה הרומית, ביניהם שתי כנסיות הסמוכות אל הצטלבות רחובות העמודים, אחת ממערב ושנייה ממזרח, בית "חג הנילוס" (להלן, מס' 6). בתי מגורים (שאחד מהם אף רוצף בפסיפסים) ומבני תעשייה אחדים. במהלך התקופה הביזנטית שופצו חלק מן הרחובות. השיפוץ החשוב שבהם הוא זה של מפגש רחובות-העמודים, שבוצע בזמנו של הבישוף אוטרופיוס, אב-הכנסייה של העיר. מאורע זה הונצח בכתובות יווניות, ששולבו בעיטורים ברצפות הסטווים.

הקרוו וחריצים שהותירו בו גלגלי העגלות

בית "חג הנילוס" (6) – שוכן ממזרח לקרוו ומשתרע על חלק גדול מהמבנה (האינסולה). בחזית הכניסה ממערב, במדרכה שליד הקרוו, נחשפה רצפת פסיפס ובה כתובת המתייחסת אל האומנים יוצרי הפסיפס. לבניין שלושה אגפים עיקריים, המחוברים ביניהם בפרוזדורים. במרכז האגף המערבי נבנה אולם שבו שני טורי עמודים (באסיליקה), ובסמוך לו חדרים נוספים, המקיפים חצר פתוחה באגף המזרחי של הבניין. האגף הדרומי, ההרוס ברובו, כלל בין חדריו גם בית שימוש.

רצפות הבניין עוטרו כולן בפסיפסים צבעוניים, חלקם בדגמים גיאומטריים, וחלקם ממונות המתארות דמויות אדם, בעלי-חיים וצמחים: צמד ציידים; קנטאור נושא בידיו חפץ שעליו כתובת יוונית; אמזונה ודמות גברית היוצאים לצייד; ואמזונות משתתפות בחגיגה שסיבתה טרם הובררה. על רצפת הגדול שבחדרים התגלה פסיפס מהריב המתאר חגיגות שנערכו במצרים בעת גלות השיא של הנילוס, לצד תיאורי סצינות ציד שונות – שילוח יוצא דופן – ואכן פסיפס זה מעיד על מיומנותו האומנותית הגבוהה של יוצרו ודמינו הפורה.

הכנסייה המערבית ובית אורפיאוס (7) (סגורים זמנית) הכנסייה המערבית: הוקמה בשלהי המאה ה-5 או בראשית המאה ה-6 לסה"נ, מעל שרידי של בית אורפיאוס (מהתקופה הרומית). רחבה מלבנית המעוטרת בפסיפס שימשה מבואה מפוארת שניצבה בין "הדקומנוס" לכנסייה, בצמוד לדופן הארוכה של הבניין. מהכנסייה השתמרו בעיקר קירות היסוד העשויים אבני שדה. זהו בניין מוארך הפונה ממזרח ורחבו כ-18 מ'. האולם המרכזי נחלק לאולם תווך ולשתי סיטראות (אולמות צד), והאפסיס (מוקד הפולחן בבניין) נמצא בצד המזרחי, כמקובל בכנסייה.

בית אורפיאוס: במוקד הבניין, שהוקם במחצית השנייה של המאה ה-3 לסה"נ ומידותיו כ-17x28 מ', נמצא חדר אוכל (טרקלין) ומדרום לו חצר פתוחה בעלת שני סטווים. חדרים נוספים בגדלים שונים נבנו סביב הטרקלין והחצר. רצפות חדרים אלו עוטרו כולן בפסיפסים בעלי דגמים גיאומטריים פשוטים. לעומת זאת, הפסיפס בטרקלין מכיל ארבעה פנלים צבעוניים הדורים בצורת האות ר. בפנל המרכזי מתואר

אורפיאוס, המנגן האלוהי, ובאחרים תיאורים הקשורים לחיי היומיום.

"בית אורפיאוס" ניזוק, ככל הנראה ברעש האדמה של שנת 363 לסה"נ. זמן קצר לאחר מכן שוקם הבניין, אך אפשר להבחין בכמה שינויים מבניים, וכן ברצפות פסיפס חדשות שנקבעו בו, אף הן בדגמים גיאומטריים ופיגורטיביים, אולם אלו נשתמרו רק באופן חלקי.

מבנה ציבורי (8) – היה בשימוש במאות 1-4 לסה"נ, ובו שכן כנראה השוק (האגורה) של ציפורי. מידותיו 60x40 מ', והכניסה אליו הייתה ממזרח, מרחוב העמודים. במרכזו חצר מוקפת עמודים וסביב לה חדרים מרוצפים בפסיפסים צבעוניים, המעוטרים בדגמים גיאומטריים ובדגמי בעלי-חיים.

מבנה מונומנטלי מהתקופה הרומית (9) – בניין שמידותיו כ-26.8x14.5 מ' בעל חצר מוקפת עמודים, שמדרום לה שלושה חדרים. בקירות החדר המערבי נקבעו נישות מלבניות, שבתוכן מתקנים לקביעת מדפים. מאוחר יותר, בתקופה הרומית, הסבו את הבניין לצרכים פרטיים והוא נהרס במהלך המאה ה-4 לסה"נ. מיקומו של הבניין, תכניתו, ובמיוחד הנישות בחדר המערבי, מורים שיתכן שהבניין שימש כספרייה, או כארכיון. מצפון לבניין ומחוצה לו נתגלו כמה קירות גדולים, הבנויים מאבני שדה וקשורים למסד רב-מידות, אולי מונומנט, שהוקם בתקופה הרומית על תוואי המדרון והשקיף אל העיר התחתית.

בית המגורים בעל רצפת הפסיפס מן התקופה הרומית (בית דיוניסוס) (10) – בראש הגבעה, סמוך לתיאטרון, נחשף בית מידות שנבנה בראשית המאה ה-3 לסה"נ וחרב כנראה ברעש האדמה בשנת 363 לסה"נ. לבית חצר פנימית מוקפת עמודים משלושת צדיה. בצדה הצפוני נשתמרו חדרי המגורים, לרבות חדר אוכל (טרקלין). מדרום לה ומתחת למפלס החצר נשתמרו המרתפים, בהם שורת חדרי מרתף דרומיים ששימשו כחנויות הפונות לרחוב. חדרי הבית רוצפו בפסיפסים צבעוניים, שנשתמרו בחלקו הצפוני של המבנה. המיוחד שבהם עיטר את הטרקלין, ומתוארים בו חיי דיוניסוס (אל היין) ופולחנו.

במסגרת המדליונים המקיפה את השטיח המרכזי, משולבת דמות אישה נדירה ביופיה "המונה ליזה של ציפורי". שלטי המחשה מבארים הסצנות המתוארות ברצפת הפסיפס.

המצודה (11) – הוקמה בתקופה הצלבנית על שרידי מבנה קדום יותר. הבניין המקורי היה דו-קומתי ונבנה מאבני גזית גדולות, שנלקחו ממבנים קדומים יותר. פינות הבניין שולבו אבני קבורה (סרקופגים) רומיים, שחלקם מעוטרים בתבליט. שער הכניסה, בעל קשת מעוטרת, וכן קיר הקומה הראשונה (מימין לשער) נבנו במאה ה-18 בידי ד'אהר אל-עמאר. בסוף המאה ה-19 שופץ המבנה ושימש כבית ספר לילדי ספורייה עד למלחמת העצמאות. במצודה תצוגה של ממצאים ארכיאולוגיים מחפירות ציפורי, ומערכת מולטימדיה המציגה את תולדות העיר.

מגג הבניין נשקף נוף מהריב הממחיש את דברי חז"ל על ציפורי "שיושבת על ראש ההר כצפור". מכאן ניתן לראות את בית המחסנים מן התקופה הביזנטית שנחשף מדרום למצודה. בית המחסנים הכיל אולם מרכזי, שמשני צדיו חדרים נוספים ששימשו כמחסנים. לקראת סוף התקופה הביזנטית נהרס הבניין בשרפה עזה. בין המצודה לבית המחסנים נמצא בור גדול ממדים, שהיווה חלק ממערכת אספקת מים מרכזית בראש הגבעה.

בתי מגורים מתקופת בית שני, המשנה והתלמוד (12) (מאה 1 לפסה"נ-מאה 6 לסה"נ) – בחלקה המערבי של גבעת ציפורי נחשפו מבנים רבים וצפופים שנסמכו אל רחוב מרוצף. בתקופה החשמונאית (מאות 2-1 לפסה"נ) פעלו במקום מחצבות אבן ונחשפו אף שרידי של מבנה גדול, בעל

קירות רבי-ממדים, שבקומת הקרקע שלו היו מקוואות טהרה. בתי מגורים, שהוקמו אחר כך, התקיימו ברציפות עד לסוף התקופה הרומית ונבנו מחדש בתקופה הביזנטית.

באזור זה נמצאו בורות מים וחללים תת-קרקעיים רבים. שיחותם של מקוואות-טהרה מעידה על חיים יהודיים שהתקיימו במקום.

תצפית לעבר המנזר והכנסייה וקבר רבי יודן נשיאה (13) – המבנה הסמוך הנו מנזר של "הנזירות האחיות על-שם סנטה אנה", שבו נמצא בית ספר ערבי-נוצרי לבנות. משמאלו אפשר להבחין בגג כנסייה מן התקופה הצלבנית, שהוקמה במקום שבו, על-פי אחת המסורות הנוצריות, היה ביתם של חנה ויהויקים, הוריה של מריה הקדושה. בכנסייה שרידים מרשימים של המבנה הצלבני וכן אוסף של ממצאים שנחשפו בציפורי: עמודי גרניט, כותרות, כתובת ביוונית ובארמית מבית כנסת, גלוסקמה, דלת קבר עשויה אבן ועוד. למטה בעמק ניתן להבחין בקברו של רבי יודן נשיאה (נכדו של רבי יהודה הנשיא) – מבנה מפואר מהמאה ה-3 לסה"נ, שהכיל 11 קברים, שבמרכזו שבהם נטמן כנראה רבי יודן נשיאה.

התיאטרון

התיאטרון (14) נבנה בציפורי בשלהי המאה ה-1 או בראשית המאה ה-2 לסה"נ, ושימש כנראה עד לתקופה הביזנטית. במדרון הטבעי של הגבעה נחצב יציע המושבים בחצי גורן מול הבמה. קוטרו כ-70 מ' והוא הכיל כ-4,500 מושבי אבן. חלקם נשדדו עוד בעת העתיקה, והנותרים נמצאו בחפירות שלא באתרם. בקדמת האורכסטרה (מקום המקלה בתיאטרון היווני ומקום מושב המכובדים בתיאטרון הרומי) נבנתה במת אבן בעלת רצפת עץ. חזית הבמה עוטרה לכל אורכה בגומחות מרובעות וחצי-עגולות. מאחוריה נמצאו שרידים של הסקנה פרנס (הקיר שמאחורי הבמה), שסגר את המבנה והיווה רקע לשחקנים בעת ההצגה. לתיאטרון חמש כניסות: שלוש מהן משולבות במערך המושבים (וומיטוריה) ושתיים מהן בשולי הבמה (פראדוי). כל הכניסות היו מחוברות ביניהן במסדרון היקיפי בעל קמרון (אמבולטוריום).

התיאטרון הרומי ממחיש את התרבות הרומית. ההצגות ביטאו סגנון חיים רומי מוחצן, נהנתני ואילולי – סגנון חיים שהיה מנוגד לאורח החיים היהודי ולתרבות היהודית.

קיומו של התיאטרון, סמל האלילות, בעיר יהודית, עורר בקרב חכמי ישראל חששות, שאף תועדו במקורות – "דרש רבי שמעון בן פזי: מהו שנאמר 'אשרי האיש שלא הלך בעצת רשעים... ובמושב ליצים לא ישב' (תהילים א' 1) אשרי מי שלא הלך לטריטאות (תיאטראות) ולקרקסאות של עובדי כוכבים" (בבלי, עבודה זרה פ"א).